

že konvivialismu jde o radikální systémovou změnu.

Budoucnost ukáže, zda konvivialismus může přispět ke změně myšlení nutné k zásadní sociálně-ekologické transformaci. Faktem je, že velký sjednocující filozofický rámec dnes chybí a to brání i účinnější praktické spolupráci nejrůznějších hnutí, která se vymezují vůči destruktivnímu systému a hledají nové cesty. Oba manifesty zdůrazňují zásadní otevřenost pro další dialog o směřování naší civilizace. Už na počátku jsme konstatovali, že existuje afinita mezi konvivialismem a nerůstovým hnutím¹², ale lze si představit, že tento nový humanismus osloví i daleko širší spektrum ekologických, sociálních i politických hnutí.

- 1 K debatě o tomto užití srov. Vala, Tadeáš: Convivencia jako přežívající mýtus španělské nacionální historiografie? Dostupné z: <https://dk.upce.cz/handle/10195/75057> Všechny zde uvedené linky jsou ověřené k 25. 4. 2022
- 2 Ericson, Brad: Utopian Virtues. Muslim Neighbors, Ritual Sociality and the Politics of Convivencia. Dostupné z: <https://www.academia.edu/621969/Uto>

- pian_Virtues_Muslim_Neighbors_Ritual_Sociality_and_the_Politics_of_Convivencia
- 3 Jean Anthelme Brillat-Savarin (1755–1826) známý politik, právník, ekonom i hudebník je dnes připomínán zejména jako labužník. Uvedená kniha je dostupná i v češtině: O labužnictví: fyziologie chuti. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 1994, ISBN: 80-7106-111-5
  - 4 Justoň, Zdeněk, *Ekonomie přírodních národů*, Dauphin, 2012, ISBN 978-80-7272-419-2, s. 95nn, 134n.
  - 5 Heslo Gastfreundschaft in: Religion in Geschichte und Gegenwart. Handwörterbuch für Theologie und Religionswissenschaft, Band 3, Vierte Auflage, Mohr Siebeck, Tübingen, 2000, ISBN 978-3-16-149634-9.
  - 6 Mauss, Marcel: Essai sur le don: Forme et raison de l'échange dans les sociétés archaïques In Sociologie et Anthropologie, PUF, Collection Quadrige, 1973, s. 149–279. Dostupné z: http://classiques.uqac.ca/classiques/mauss_marcel/socio_et_anthropo/2_essai_sur_le_don/essai_sur_le_don.html
  - 7 Do češtiny byly přeloženy dvě Illichovy knihy: Odškolnění společnosti, Sociologické nakladatelství SLON, 2000; ISBN: 80-85850-96-6, a Limity medicíny, Emitos – Tomáš Janeček, 2012, ISBN: 978-80-87171-26-4.
  - 8 Illich, Ivan, Tools for Conviviality, Harper & Row, 1973. Zde cituji podle francouzského vydání Illich, Ivan. La convivialité. Éditions du Seuil, Paris, 1973, ISBN 2-02-004259-2, s. 28.

- 9 Ibid., s. 13.
- 10 Text vyšel původně francouzsky a byl přeložen do několika jazyků. Manifeste convivialiste. Déclaration d'interdépendance. Dostupné z: https://www.socioeco.org/bdf_fiche-document-3660_fr.html
- 11 Second manifeste convivialiste, Internationale convivialiste, Actes Sud, 2020, ISBN : 978-2-330-13092-3 Dostupné z: <https://www.actes-sud.fr/catalogue/sciences-humaines-et-sociales-sciences/second-manifeste-convivialiste>
- 12 Adloff, Frank: Degrowth Meets Convivialism. Pathways to a Convivial Society. Dostupné z: <https://www.resilience.org/stories/2016-08-02/degrowth-meets-convivialism-pathways-to-a-convivial-society/>

ThDr. Jiří Silný (jirisilny3@gmail.com) je teolog, pedagog a publicista. Věnuje se vzdělávání, aktivismu i praktickým projektům v rámci neziskového sektoru (Vysoká škola zdravotnictva a sociální práce sv. Alžbety, Ekumenická akademie, Social Watch, Družstvo Fair & Bio aj.). Tematicky se zaměřuje na otázky rozvoje spolupráce, sociální a solidární ekonomiky, ekonomických a politických alternativ.

Knihy, které nezestárly

Proměny sociální otázky

Jan Keller

Castel, Robert: Les métamorphoses de la question sociale. Une chronique du salariat. Paris: Fayard 1995.

Článek pojednává o jedné z nejčastěji citovaných prací francouzské sociologie a sociální politiky. Robert Castel se v ní zabývá problémem sociální integrity a rozebírá procesy, které ji ohrožují. Studuje vývoj otázky sociální od její prehistorie v podmínkách předmoderní společnosti až do její aktuální podoby v době současné. Zavádí v této souvislosti termíny „dekonverze“ a „negativní individualismus“ či „individuuum z nedostatku“, které jsou široce diskutovány a přejímány řadou badatelů. Jeho práce je upozorněním na to, že ekonomický růst a organizační inovace nejsou ještě samy o sobě zárukou sociální integrity, mohou naopak přinášet nové formy jejího ohrožení.

Kniha sociologa Roberta Castela z poloviny 90. let 20. století se pohybuje na pomezí historie, sociologie a sociální politiky. Zabývá se vývojem sociální otázky, kterou chápe jako otázku po tom, zda je společnost schopna existovat jako provázaný celek schopný spolehlivě pospojovat všechny své členy. Jedná se tedy o problém sociální integrity, který je ústřední otázkou francouzské sociologie už od dob Emila Durkheima. Stav, kdy společnost není schopna svoji integritu udržet, nazývá Castel dekonverzí. Tímto termínem označuje situaci, kdy začnou chybět místa spojená s přiměřenou odměnou a s uznáním v očích druhých.

V historickém pohledu považuje Castel za první velkou vlnu dekonverze situa-

ci v polovině 14. století. I když byla Evropa postižena morovou epidemií, potulovaly se v ní houfy tuláků, kteří nepatřili nikam. Feudální struktury se již rozkládaly, města pro tuláky ještě nenašla využití. Představovali masu „nadpočetných lidí“. Tento předobraz „sociální otázky“ byl vyřešen drastickým způsobem, panovníci umožnili svými dekrety tyto tuláky a vagabundy beztravně likvidovat.

Další vlna dekonverze se v podobě klasické sociální otázky vynořuje v první třetině 19. století. Došlo tehdy k tomu, že v důsledku deregulace organizace práce přicházely početné masy nyní již formálně svobodných lidí o své místo v sociální struktuře a v systému distribuce uznávaných pozic. Tato vlna dekonverze byla vy-

řešena vznikem společnosti zaměstnání. Pevný zaměstnanecký poměr zajistil pracovníkovi určité sociální bezpečí výměnou za úplnou kontrolu nad jeho prací. Zaměstnání se stalo základem sociálního statusu, byla na ně navázána práva a garance financované z výnosů samotné pracovní aktivity a pojišťující pracovníky před sociálními riziky. Souběžně se společností zaměstnání tak vznikla společnost pojištění. Tuto navzájem provázanou konstrukci nazýváme sociálním státem.

V souvislosti se sociální otázkou zavádí autor pojem „negativní individualismus“. Moderní doba je bezesporu epochou individuální svobody. Také dějiny vývoje námezdní práce tvoří specifickou kapitolu dějin individualismu. Samotný individualismus

však může mít více podob. Negativní individualismus se týká osob definovaných výhradně nedostatkem: nedostatkem uznání, nedostatkem bezpečí, nedostatkem majetku, nedostatkem stabilních pout. Ze svobody znají tito lidé jen absenci vazeb a z autonomie neexistenci podpory ze strany druhých. V minulosti zosobňovala negativní individualismus figura tuláka. Není svázán žádnými pouty, ale chybí mu i jakékoliv nálezení a nemůže se spolehnout na žádnou oporu. Zatímco pozitivní individualismus přináší možnost uzavírat svobodné kontrakty s druhými, individualismus negativní znamená nutnost brát vše, co je nabízeno. Později přestal Castel tento výraz používat, neboť usoudil, že může mít pejorativní vyznění. Namísto toho rozlišuje individua z přebytku („individu par excès“) a individua z nedostatku („individu par défaut“). Ti první jsou příslušníky středních vrstev, mají pocit nezávislosti na druhých a nejdnou bývají ponořeni sami do sebe v míře až narcistní. Také ti druzí aspirují na individualitu, autonomii a nezávislost, k jejímu dosažení a udržení však nemají potřebné zdroje.

Od 60. let 20. století jsme, podle autora, svědky nástupu třetí vlny dekonverze. Pojistky, jež byly vyvinuty ke zvládnutí vlny předchozí, přitom procházejí vážnou krizí. Stát je stále více zadlužen a systém pojištění, jenž byl napojen na námezdní pracovní poměr, selhává kvůli vysoké míře nezaměstnanosti a narůstající prekarizaci práce. Opět se objevují „přebyteční lidé“: staří od padesáti let věku, dlouhodobě nezaměstnaní, mladí bloudící mezi stážemi, na které čeká stále častěji jen „permanentní dočasná práce“. Dnešní „přebyteční“ nejsou důsledkem přílišné regulace klasických řemesel, jako tomu bylo na počátku průmyslové společnosti, ale naopak obětí přílišné deregulace trhu, kdy se nedokáží adaptovat na stále nové požadavky.

Krise společnosti zaměstnání nastává, když se firmy snaží oprostít od trvalých vazeb k zaměstnancům a vyvázat z pojišťování jejich sociálních rizik. Pro pracovníky to znamená nutnost intenzifikovat výkon i při absenci dosavadních jistot.

Podle autora současná vlna dekonverze potvrzuje závažnost jednoho ze základních problémů modernity, a sice riziko, že samotný ekonomický růst a organizační inovace nedokáží zabránit poklesu integrity a sociálnímu rozkladu. Castel v této souvislosti upozorňuje na jeden z hlavních paradoxů naší doby: nedostává se plnohodnotné práce, přetrvává však oslava pracovního výkonu jako zdroje úspěchu a uznání. Výsledkem je, že lidé mají pracovat, i když jim práce nezajistí důstojný život. Šíří se degradované formy práce. Pokud je mají

lidé vykonávat, musejí být sociální dávky ještě nižší, aby se jim pracovat vyplatilo. To je cesta ke společnosti plné pracovní aktivity realizované ovšem ve stále méně plnohodnotném zaměstnání.

Castelův obraz vývoje modernity souzní s myšlenkami historika a ekonoma Carla Polanyiho či s koncepcí sociologa a antropologa Marcela Mause. Moderní systém, jenž upřednostňuje čisté tržní vztahy, dokáže sice zničit sociální řád, který zde byl dříve, nemá v sobě však žádné prvky schopné založit sociální řád nový. Jestliže vzestup tržní ekonomiky od 19. století nezničil kompletně celou společnost, pak jen proto, že byl omezen dvojím typem netržních regulací. Jednak vznikl uvnitř sociálního řádu, ve kterém ještě přeživaly primární formy solidarity. Byla to rurální společnost se solidními rodinnými, příbuzenskými a sousedskými pouty. Druhý typ regulace vznikl v podobě sekundárních systémů sociální ochrany, které se staly formou sociálního vlastnictví či sociálních práv. Dnes jsme v situaci zcela odlišné. Pospolitostní charakter společnosti, který byl v 19. století ještě silný, byl postupně erodován a zdroje v podobě neformální solidarity jsou ze značné míry vyčerpány. Nyní jde o přežití sekundárních forem sociability, jejichž podkopání hrozí nepředvídatelnými důsledky. Podle Castela jediné řešení spočívá v tom, dělit se o práci, která přináší určitý status a sociální uznání. To ovšem předpokládá, že bude pod kontrolu přivedena delokalizace trhu práce a že pracovní síla bude převáděna dostatečně účinně ze zastaralých zaměstnání k novým. Nutné by bylo i to, aby prekarizace práce nepokročila natolik, že by

nebylo možné ty, jichž se týká, alespoň minimálně ochraňovat, – a aby oběti tohoto vývoje byly stále stejně rezignované.

Lze jen dodat, že aktuální situace nám patrně umožní otestovat platnost Castelových tezí. Současná vlna dekonverze, o níž autor mluví, je obecně spojována s postupujícím procesem ekonomické globalizace. Ten umožňuje především velkým nadnárodním firmám vyvázat se ze závazků společnosti zaměstnání i společnosti pojištění. Jestliže se nyní hovoří o tom, že proces ekonomické globalizace narazil v důsledku vývoje mezinárodní situace na své limity, bude zajímavé sledovat, zda to povede k výraznějšímu propojení zaměstnání s pojistnými systémy a k užšímu propojení práce jak s náležitou odměnou, tak se sociálním uznáním.

Prof. PhDr. Jan Keller, CSc.

(jan.keller@osu.cz) je profesorem na Katedře zdravotně-sociálních studií Fakulty sociálních studií Ostravské univerzity (Faculty of Social Studies, University of Ostrava), Českobratrská 16, 702 00 Ostrava, Česká republika. Zaměřuje se na dějiny sociologie, sociologii organizace a na problematiku sociálního státu.

Nová monografie **VÚPSV/RILSA**

KUCHAŘOVÁ, Věra – NEŠPOROVÁ, Olga – SVOBODOVÁ, Kamila – HÖHNE, Sylva – PALONCYOVÁ, Jana: Úplné rodiny s dětmi [Complete Families 2021]. Praha: VÚPSV, v. v. i., 2022. 211 s. – ISBN 978-80-7416-429-3 (print), ISBN 978-80-7416-429-3 (pdf); https://katalog.vupsv.cz/full-text/vz_502.pdf

Nová monografie Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí popisuje základní životní oblasti úplných rodin s dětmi v České republice. Přináší poznatky z rozsáhlého kvantitativního výběrového šetření Úplné rodiny 2021, které sledovalo 2 295 rodin a bylo doplněno výzkumem kvalitativním.

Studie představuje zkušenosti úplných rodin z období, kdy byla celá společnost výrazně zasažena pandemií covidu-19. Pozornost je věnována jejich demografickým charakteristikám a socioekonomickým podmínkám, včetně oblasti sladování rodinných a pracovních povinností a využívání odborných služeb. Popsány jsou i hodnoty a postoje rodičů k rodičovství, partnerství a rodinné politice.

Výzkum potvrdil, že pandemie covidu-19 zasáhla největší podíl rodičů z úplných rodin s dětmi negativně především v rovině psychické a vztahové. Méně často nově vznikaly problémy s bydlením, dlouhodobou nezaměstnaností či dluhy.